

2009/2010. tanév, őszi szemeszter

Kutatási szeminárium

Kurzusvezető: Prof. Dr. Kozma Tamás

**Szubkultúra–felfogások, szubkultúrák vizsgálatának lehetséges
irányai, módszerei**

Készítette:

Gál Attila, II. évfolyam
Humán tudományok Doktori Iskola
Neveléstudományi doktori program

Absztrakt

Dolgozatunk több kérdés körüljárását tűzi ki célul. Az első részben bemutatjuk, melyek napjainkban a szubkultúra-kutatás kiindulópontjául szolgáló szubkultúra-felfogások. A terminológiai kérdés tárgyalását követően bemutatunk néhány publikált hazai empirikus szubkultúra-kutatást. Dolgozatunk második részében felvázoljuk, tapasztalataink szerint milyen céllal és milyen módszertani háttérrel lehetséges szubkultúra-kutatásokat végezni. Dolgozatunk záró fejezetében betekintést nyújtunk egy Magyarországon kevésbé ismert csoport, az önmagukat goth-oknak nevező közösség hazai és nemzetközi vizsgálataiba.

Bevezetés

A társadalmakban jelen lévő sokféle érték és értékrend egyik jele, hogy az egyének különböző jellemzők mentén tudatosan vagy nem tudatosan csoportokba szerveződnek. Bizonyos esetekben a csoportszervező tényezők erősek, identitást adnak, esetleg sajátos szokásokat alakítanak ki a csoport tagjai, és külső jegyeikben is hordozzák hovatartozásuk jelképeit. Az ilyen esetekben elképzelhető, hogy a csoport nem egyszerűen egy zárt közösség meghatározható létszámmal, hanem kulturális jellemzőkkel is rendelkezik, értékrendje terjed. A fejlődés egy későbbi fokán már az is meglehet, hogy olyan csoportosulássá alakul át a közösség, hogy a társadalomkutatók (társadalomról, értékekről, kultúráról, szubkultúráról alkotott felfogásuk korlátai közé szorulva) a „szubkultúra” címkét társítják a tagok összességéhez.

Attól tartunk, túl sokszor alkalmazták már a fogalmat társadalmi csoportokra olyan esetekben is, amikor, (döntően az ifjúsághoz kötődően) pusztán divatjelenségek mentén szerveződő közösségekről lévén szó, igen hamar felbomlott az adott csoport ahhoz, hogy egyáltalán megérje a róla szóló szaktudományos elemzések elkészítése.

A fogalom ezzel együtt nem tűnt el a társadalommal foglalkozó kutatók szókincséből, talán azért mert a kifejezéshez (legalábbis a magyar nyelvben, és legalábbis véleményünk szerint) olyan mellékízek kapcsolódtak, mint *különlegesség, a tömegkultúrával való szembenállás, beavatatlanok előtt elrejtett szellemi értékek*.

Az általunk áttekintett empirikus kutatások alapján meglátásunk szerint a magyar nyelvű kutatói hagyományban két fő erővonal befolyásolta/befolyásolja a vizsgálatokat. Az egyik álláspont szerint a szubkultúra fogalma összefüggésbe hozható a társadalmi normák szándékos és tudatos megsértésével. Így a szubkultúrához tartozók deviánsak. A másik álláspont szerint a szubkultúrák szerveződése a fiatalokhoz köthető, így a szubkultúrák kutatása mintegy az ifjúságkutatás része.

Ettől valamelyest eltér az angolszász szubkultúra-felfogási hagyomány, melyben már az 1970-es évek végétől erős kritika érte a normaszegésként meghatározott szubkultúrát, és úgy tűnik, egyre inkább a *kultúra*-szerűség hangsúlyozása a meghatározó irány. Dolgozatunkban éppen ezért tartottuk helyesnek, hogy a kutatási lehetőségeket bemutató második részt megelőzően szóljunk a szubkultúra-értelmezésekről.

1. A szubkultúra fogalma. Empirikus szubkultúra-kutatások Magyarországon

1.1 A szubkultúra fogalma, jelentésváltozatai

1.1.1 A szubkultúra mint deviancia, a társadalmi normák megsértése

A szubkultúrák első elméleteit az 1950-es években Amerikai Egyesült Államokban, majd az 1960–70-es években Nagy Britanniában működő kutatócsoportok alkották meg. A fogalom jelentésváltozásainak bemutatásában Albert K. Cohen: 1955-ös tanulmányát (A General Theory of Subcultures. In: *Delinquent boys*, Illinois 1955, magyar nyelven ld. Cohen, 1969) említjük meg. A szociálpszichológiai kiindulópontot alkalmazó Cohen szerint az egyén minden cselekvése valamilyen probléma megoldására irányul. A társadalomban az egyre megújuló problémák újszerű megoldásokat kívánnak. A cselekvés megoldását több tényező határolja be. Az egyik tényező a szituáció: „Ez az a világ, amelyben élünk, és ahol elhelyezkedünk e világban belül” (Cohen 1969, 271). A második tényező a vonatkoztatási hálózat: az értékrend, amit vallunk, az a „szemüveg”, amin keresztül a tényeket nézzük, felfogjuk, cselekedeteinket eltervezzük. Ide tartoznak például az erkölcsi normák. Az, hogy a különböző társadalmi helyzetű egyének (szituáció) különböző normáiknak megfelelően (vonatkoztatási hálózat) cselekszenek. Cohen szerint az egyén társadalmi beágyazottsága döntően hat cselekvéseire: az egyén a felmerült, meg nem oldható problémák megoldása érdekében kilép abból a csoportból, amelyben éppen van, olyan egyénet keres, akiknek hasonló alkalmazkodási problémájuk van, ez pedig elvezet a szubkultúrák kialakulásához: „Új kultúraformák felmerülésének döntő feltétele hasonló alkalmazkodási problémákkal küszködő több olyan cselekvő személy létezése, akik tényleges interakcióban állnak egymással” (Cohen 1969, 273). Ennek az elképzelésnek a nyomán alakítja ki Cohen szubkultúra-felfogását:

„(...) ilyen módon szüntelenül megteremtik, újjáteremtik és módosítják a kultúrát, amikor csak az egyének megérik egymásban a hasonló körülmények által létrehozott hasonló szükségleteket (...) Az effajta szubkulturális rendszer (...) túlélheti a megteremtésében részt vett egyéneket, de csupán amíg kielégíti a megteremtők utódainak szükségleteit” (Cohen 1969, 279).

A szerző megnevezi a szubkultúrák működésének néhány „kísérő jelenségét”: csoportszolidaritás a tagok között, a csoport tagjainak fokozott interakciója, a csoport hangsúlyozott különállása; utolsóként pedig hangsúlyozza, hogy az új csoportokban a tagok

státuszrendszere (elismertségük, jutalmazásuk, megítélésük) átalakul a korábbi csoportban tapasztaltakhoz képest, amelyikbe tartoztak. Cohen a fogalom megjelenésekor a szubkultúrákat a normális–deviáns kettősségben értelmezi: a szubkultúra deviáns a társadalmi normákhoz képest, a szubkultúrákat a bűnözéssel, erkölcstelenséggel azonosítja.

A magyar társadalomban jelen lévő, szubkultúráknak nevezett csoportok első vizsgálatai Rácz József nevéhez kötődnek. A Cohen által bemutatott gondolatmenet hagyománya él a kutató *Ifjúsági (szub)kultúrák, intézmények, devianciák* című válogatott tanulmánykötetének (Rácz 1998) több írásában. Az *Ifjúsági marginalizáció, ifjúsági szubkultúrák* című tanulmányban (Rácz, 1998a) a szubkultúrákat a „társadalmi rend szimbolikus megsértései”-nek nevezi (Rácz 1998a, 137). Rácz József felfogásában „A szubkultúra olyan preferenciaviszony, amely magában foglalja a kulturális ízlést és stílust (lásd szimbolikus kommunikációját és üzeneteit), de viselkedési tényezőket is” (Rácz 1998a, 138). A szerző a szubkultúrák jellemzését és bemutatását ifjúságszociológiai keretben helyezi el. Ez a körülmény igen lényeges pont, ezért nevezi a szubkultúrákat „szocializációs útvonal”-nak (Rácz 1998a, 137), vagy jellemzi olyan értékeknek, „amelyek esetleg szemben állnak a felnőttek normáival” (Rácz 1998a, 138).

A társadalmi normákkal szembeni devianciaként értelmezett szubkultúra–felfogással jellemezhető Piczil Márta tanulmánya (Piczil 2002). Bevezetőjében a szubkultúrák létét ő is a társadalmi devianciák bemutatásához közelíti: „A szubkultúrákkal kapcsolatos elméleti felvetések és kutatások a devianciák szociológiájának igen fontos részét képezik” (Piczil 2002, 43). Thoma László tanulmányát idézve (*A lázadó kamasz*, Kritika 1982, 4, 8) bemutatja, hogy a szubkultúra fogalmának értelmezése már az 1980-as évek magyarországi szociológiájának is része volt. Szubkultúra-meghatározásában Piczil Márta részben a Thoma-tanulmányból merít, részben pedig a társadalmi értékrend pluralitását, sokszínűségét hangsúlyozva jellemzi a szubkultúrákat:

„A szubkultúra egy nagyobb társadalmon belül élő kisebb csoportok kultúráját jelenti. Ennek a kultúrának megvannak a saját normái, hiedelmei és értékei, melyek eltérhetnek a többség kulturális értékeitől, de nem feltétlenül a deviáns viselkedés irányába. A szubkultúrák tehát a társadalomban, nem pedig azon kívül léteznek.” (Piczil 2002, 43)

Kiemeli ezen kívül, hogy a szubkultúrák nem feltétlenül rejtenek deviáns vagy káros magatartást.

Meglepő ugyanakkor, hogy a tág szubkultúrafelfogás ellenére a szerző (noha bő évtizeddel a rendszerváltozás után írta tanulmányát) felfogása illusztrálására, alátámasztására nem említ egyetlen új szubkultúrát sem. Az általa említett példák a klasszikus empirikus kutatásokból származnak: Albert K. Cohen bűnöző fiatalok körében végzett vizsgálatait idézi, és Ráczy József kutatásait (a konkrét példák: Piczil 2002, 45–51). Értékelés-mentességet célzó szubkultúra-fogalmát a szerzőnek az a megjegyzése is gyengíti, hogy a rendszerváltás óta az értékbizonytalan társadalomban „emelkedőben van a deviáns szubkultúrák száma is” (Piczil 2002, 52).

1. 1. 2 Értékelés-mentes, tág szubkultúra-felfogások

Taylor R. L. *Szubkultúrák és ellenkultúrák* (Taylor 2002) című írásában a szubkultúra-értelmezés sokféle lehetőségét foglalja össze, és egy igen tág szubkultúra-felfogás mellett áll ki:

„Legelterjedtebb használatában a szubkultúra egy olyan csoport megkülönböztető normáira, értékeire, hiedelmeire és életstílusára utal, amely elhatárolódott más csoportoktól, s attól a nagyobb kulturális és normatív rendszertől, melynek része” (Taylor 2002, 361)

„Egy társadalom szociális differenciálódása elősegíti a szubkultúrák kialakulását. Minél összetettebb egy kultúra, és minél heterogénebb a populáció, annál több szubkultúra létezik.” (Taylor 2002, 362).

Taylor szerint a pontos szubkultúra-meghatározást nehezíti, hogy nincsenek éles határok az ilyen csoportok, valamint az azokat körülvevő kulturális rendszer és normahálózat között: az etnikai szubkultúrák jól meghatározhatóak csoportidentitás, szokások, nyelv alapján; az ifjúsági szubkultúrák már kevésbé. Taylor az 1980-as évek szubkultúra-kutatásait idézve megállapítja, hogy az Amerikai Egyesült Államokban (részben a nagy számú bevándorló hatására) az idézett időszakban 125 etnikai és 1200 vallási szubkultúra létezett. Ennek nyomán jut arra a következtetésre, hogy „A szubkultúrák sokszor hasonló társadalmi státusszal rendelkező egyének közötti különféle interakciós vagy egyéni sémákból alakulnak ki.” (Taylor 2002, 363) Az azonos korú, anyagi helyzetű, társadalmi osztályú, nemű, stb. egyének gyakrabban találkoznak egymással, mint az eltérő státuszúak, ez pedig elősegíti a csoportok, majd pedig a szubkultúrák kialakulását.

Más a helyzet, ha a szubkultúrák továbbélését tekintjük: „Azok a feltételek és körülmények, amelyek egy szubkultúrát létrehozhatnak, nem szükségszerűen azonosak azokkal, melyek fenntartják és alakítják” (Taylor 2002, 365) A szubkultúra életét befolyásolja a szerző szerint a társadalmi kontroll: ennek eredménye lehet az elfogadás, de a merev elutasítás is. A szubkultúra könnyen földalatti mozgalommá válhat a tiltás következményeképpen. Fontos szerepe van a médiának: Taylor szerint a punkok médiabeli ellenszenves ábrázolása rengeteg hívet szerzett ennek a szubkultúrának.

A szubkultúrákhoz más oldalról közelít a Jakab Albert Zsolt és Keszeg Vilmos által szerkesztett *Csoportok és kultúrák: tanulmányok a szubkultúrákról* (Jakab – Keszeg 2007) című tanulmánykötet felfogása. A szemléletbeli különbség egyik jele, hogy a szubkultúrákat a társadalom egészén belül vizsgálja, nem csupán az ifjúság csoportjaiban. A másik eltérés a tanulmányok egy részében uralkodó történeti szemlélet: a folyamatosan változó társadalomban a kötet több írása a szubkultúrákat is folyamatosan változó jelenségnek ábrázolja.

Az empirikus kutatásokat megelőző bevezetőben Keszeg Vilmos érinti a szubkultúra definiálásának problémáját. Felfogása szerint

„a szubkultúra egy társadalom átfogó kultúráján belül, a sajátos habitus, normák alapján elkülönülő kulturális egység. Jellegzetes formái 1. a területi (regionális) kultúrák, 2. az etnikai csoportok kultúrája, 3. a vallási kisebbségek kultúrái, 4. a generációs kultúrák, 5. a nemek kultúrája, 6. a társadalmi osztályok, rétegek, csoportok kultúrája” (Keszeg Vilmos 2007, 9).

E közelítés alapján, melyet a szerző „tágra nyitott definíciós háló”-nak nevez (Keszeg Vilmos 2007, 10), a legkülönbözőbb csoportok is kapcsolatba hozhatók a kultúra vagy a szubkultúra fogalmával. Bizonyos esetekben (pl. *Firkás város. A firkálás és terei Kolozsváron* (Jakab 2007), *Szomorú száműzöttek a szerelem tündérekertjeiben. A két világháború közötti kolozsvári prostituáltak (szub)kulturális konstrukcióiról.* (Bokor 2007), *Az elitek szubkultúrája* (Keszeg Anna 2007), *A koldulás (szub) kultúrája* (Szöcsné 2007)) a csoportok esetlegessége, spontán szerveződése miatt merésznek érezzük ezeket a csoportokat egységesnek kezelni. Véleményünk szerint a megnevezett csoportok olykor csupán a külső szemlélő nézőpontjából tűnnek annak, hiányzik belőlük a fő csoportta szervező erő, a közös identitás tudata az egyének között.

A terminológiai pontosítások irányait és a lehetséges közelítéseket az angolszász szakirodalom áttekintésével vázolja Kacsuk Zoltán (Kacsuk 2005). A szerző által bemutatott,

főként az 1990-es és 2000-es években végzett kutatások a társadalmi norma megszegésére és a devianciára irányuló kutatások helyett (vagy azokon túl) az öltözködési és zenei stílusokra, a csoportidentitás kérdésére, a fogyasztói társadalom bizonyos jellemzőinek vizsgálatára összpontosítanak.

Megjelenik az a szemlélet, hogy a csoportok vizsgálata ne külső nézőpontból történjen, hanem változatos módszertant alkalmazva az adott szubkultúra sajátos rendszerén belüli „beavatottak” világán keresztüli belső nézőpontból. (ld. Hodkinson 2005)

Andy Bennett (Bennett, 2005) a neo-törzs, neo-törzsiség fogalmát javasolja a *szubkultúra* helyett. Indoklása szerint a szubkulturális csoportok általában nem állandóak, gyakran érkeznek az egyes csoportokba tagok és mennek is el onnan, olykor változik a szubkultúra által képviselt értékrendszer:

„Ebből a nézőpontból a csoport többé már nem egy alapvető középpont az egyén számára, hanem inkább egy a középpontok vagy „színterek” sorában, amelyeken belül az egyén egy választott, időleges szerepet vagy identitást megélhet, mielőtt továbblép egy másik színtérre és más identitást ölt magára. Ebből az is következik, hogy a *csoport* kifejezés sem tekinthető többé szükségszerűen állandó vagy kézzelfogható tulajdonságokkal rendelkezőnek” (Bennett 2005, 133)

A szerző a fentiekén kívül az életstílus (Bennett 2005, 135) fogalma felől is jellemzi a szubkulturális csoportokat. A neo-törzs jellemzés alkalmazásakor pedig utal Michael Maffesoli elméletére a csoportokról (Michael Maffesoli: *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London: Sage, 1996), valamint Rob Shields posztmodern, szerepjátszó én-felfogására (Shields, Rob: *Lifestyle Shopping: The Subject of Consumption*. London: Routledge, 1992)

2 A szubkultúra–kutatások lehetséges irányai

Dolgozatunk alábbi fejezetében változatokat mutatunk be a szubkultúrák kutatására. Célunk a vizsgálati utak érzékeltetése. Az ismertetést elsősorban a témában megjelent tanulmánykötetek eredményei, másodsorban a módszerei köré építjük.

2. 1 A szubkultúrák leírása, dokumentálása

Rácz József tanulmánykötetének tíz tanulmánya (Rácz 1998) a rendszerváltás előtti évtized hazai szubkultúra-kutatásába enged betekintést. A kötetben megjelentetett, jobbára kutatótársakkal végzett empirikus kutatásokról általánosságban megállapíthatjuk, hogy elválaszthatatlanul összefonódik a tanulmányokban a Kádár-rendszer utolsó évtizedében megjelenő – a fiatalokat fokozottan érintő – társadalmi problémák vizsgálata, az ifjúsági csoportosulások/szubkultúrák (galerik, csövesek, skinheadek) világának feltérképezése, és a deviancia, vagy éppen a lázadás különböző (önpusztításban vagy agresszivitásban megnyilvánuló) formáinak pszichológiai közelítésű leírása. A kötet írásaiban megjelenő vizsgálati terep jobbára Budapest. Nem mondható, hogy csupán fővárosi jelenségeket érintenek a tanulmányok, hiszen a különböző csoportok (csövesek, munkásrétegből származó útkereső fiatalok, az olykor több tízezres lakótelepeken élők) világa, valamint a rock-koncertek miliójéhez köthető, gyakran politikai (rendszerellenességet sugalló) jelenségek a nagyobb iparvárosokra ugyanúgy jellemzőek voltak.

A vizsgálatok módszertanát a dokumentálás igénye határozta meg: társadalmi sokszínűséget tapasztaló szerző arra vállalkozott, hogy bemutassa, feltérképezze az egyes csoportosulásokat. Meglátásunk szerint mintegy szociológiai alapkutatást jelenthettek ezek a vizsgálatok az 1980-as években: olyan társadalmi csoportokról számolt be Rácz József és kutatócsoportja, amelyek addig leginkább a rendőrségi dokumentációkban szerepeltek.

A szerző *A nyolcvanas évek ifjúsági szubkultúrái Magyarországon* című tanulmányában (Rácz 1998b) röviden vázolja a korszak szubkultúráinak szerkezetét, időbeliségét: „A ’80-as évtized első jellegzetes szubkultúrája a ’70-es évek végétől jelentkező *csövesek* voltak. Az évtized elején bukkant fel a *punk*, majd nem sokkal ez után, részben belőle átalakulva jelent meg a *skinhead*” (Rácz 1998b, 55). A további szubkultúrák a korszakban az *új hullám*, *underground*, amelyek jobbára az értelmiségi fiatalokat vonzották, végül a *csöves* szubkultúrából fejlődő, legalábbis azzal kapcsolatban lévő *rocker*, *heavy metalos*, *sátánista*, majd a *dark* szubkultúra. A felsorolásból kitűnik, hogy a szubkultúrák megnevezése részben olyan zenei irányzat, amely „nem vagy alig került ki a koncertgettóból” (Rácz 1998b, 55). Ezeknek a szubkultúráknak társadalmi szerepe is volt: „erőteljesen megfogalmazták, hogy *válság* van, foglalkoztak a *szegénység* és a *devianciák* (főként a kábítószer-fogyasztás) kérdésével” (Rácz 1998b, 55).

A módszerek jobbára a megfigyelés, a résztvevő megfigyelés, és az ezekhez kapcsolódó mélyinterjúk. A tanulmányok közül kiemelendő az *A Z. téri „csövesek”* (Rácz 1998c). A csövesek életmódjának, életformájának leírásán kívül a vizsgált csoportot a többségi társadalomban elfoglalt helyzete és a társadalmi normák megszegése szempontjából vizsgálja a tanulmány. Noha többször „(szub)kultúrának” nevezi a csöveseket a szerző, felveti, hogy találhatóbb lenne az *ellenkultúra* elnevezés. Rácz József felfogásában a csövesek világa mulandó: „A jelenség nem töltötte be, nem tölthette be korrekciós szerepét (pl. az intézményrendszer vonatkozásában), ezért a résztvevők életkoruk és külső, mesterséges hatások révén kikerültek belőle. A „csöves” fogalom mostani életük számára tényleges identitást nem jelent” (Rácz 1998c, 26).

A tanulmánykötet több írásából is kitűnik, hogy a szerző ábrázolásában a bemutatott szubkultúra (ha az egyáltalán) mintegy az azt körülvevő társadalom szerkezetének vagy értékrendjének valamely hiányosságára mutat rá. Ilyenek a *Koncertfotók* (Rácz 1998, 27–40.), *Rockkoncertek szimbolikája* (Rácz 1998, 41–50), *Ős-skinheadek?* (Rácz 1998, 79–92), *Etnográfia és droghasználat. Vizsgálatok a Jereván-lakótelepen* (Rácz 1998 103–116), *Semmittevés. Lakónegyed és szegénynegyed-mentalitás* (Rácz 1998, 117–129) című írások.

A szubkultúrák, avagy a Szapu Magda által szerkesztett tanulmánykötet (Szapu 2004) szerint „szubkultúrák” kutatásának sajátos módját választották a kötetben publikáló szerzők. Csoportképző, csoportszervező erőként elsősorban a vizsgált fiatalok által kedvelt könnyű- / populáris zenei stílusokat határozták meg. Ennek a szempontnak az indoklását Szapu Magda a következőképpen fogalmazza meg:

„A zene egyéni választás kérdése, melyet számos tényező befolyásol, többek között a fiatal neme és életkora, műveltségi szintje, lakóhelytípusa és családi háttere, baráti, partneri kapcsolatai, iskolatípusa, s mindez hat a gondolkodásra, a táncstílusra, az üdvözlési formákra és a viselkedésre” (Szapu 2004a, 15).

Az alkalmazott csoportok (rockerek, metálósok, alternatívok, punkok, szkinheadek, rapperek, diszkósok, rave-erek, house-osok) kialakításához a következő megjegyzést fűzi Szapu Magda: „A zene típusainak megállapításánál a nemzetközi szakirodalomban elfogadott, a kutatási területünkre is alkalmazható kategóriákat vettük alapul” (Szapu 2004a, 15). A gördeszkásokkal kapcsolatban teszi hozzá a szerző, hogy ez a csoport nem a zene, hanem a sporttevékenység alapján definiálja magát, és saját, kaposvári vizsgálata tanulságaként teszi hozzá, hogy „csoportjelleük a felmérés idején bontakozott ki” (Szapu 2004a, 17).

A kutatás négy város fiataljait érintette. Ebben a tekintetben összehasonlító vizsgálatokra is lehetőség nyílt, hiszen Pápa, Tatabánya, Csíkszereda és Székelyudvarhely fiataljai bevonásával történtek a felmérések. A vizsgált fiatalok száma a négy városban összesen 123 fő volt, életkoruk (a szerzők előzetes szándékának megfelelően) 15 és 25 év között volt. Az etnográfiai, szociológiai és antropológiai módszerekkel folytatott vizsgálat 2001-ben és 2002-ben zajlott (városenkénti adatokért ld. Szapu 2004a, 38–39).

A kutatók a városok fiatalságának vizsgálatában hasonló szempontokat alkalmaztak a csoportok jellemzésére: az adott település rövid bemutatása (fekvés, lakosság, kulturális szerepe, művelődési lehetőségek), a fiatalok által látogatott szórakozóhelyek áttekintése, az egyes csoportok jellemzése (a csoport nagysága, a csoportot összetartó erő bemutatása, a tagok szociális helyzetének, jövőképeinek, politikai szimpátiáinak és antipátiáinak érzékeltetése, öltözködés, szokások). Az ifjúsági csoportok jellemzésében a szerzők óvatosan használják a *szubkultúra* kifejezést, megesik, hogy elbizonytalanító hatással (céllal???) a *semleges csoport*, *csoportosulás*, *populáció* kifejezést használják, például „Jelentős arányú, de csoportosulásnak nem tekinthető populációt a diszkóba járók, diszkózenét hallgatók alkotnak.” (Sólyom 2004, 236) a punk-ok esetében pedig *ellenkultúráként* definiálásuk is fellelhető. A pápai fiatalság csoportjairól jegyzi meg Reidmar Linda:

„A nem domináns szubkultúrák – mint rockerek, alternatívok, punkok, szkinhedek – nem mozgatnak akkora tömegeket, mint a divatkultúrák, ezért tekinthetők réteggkulturának. Eltérő módon, de láznak a fennálló rendszer egyes képződményei ellen, vagyis ellenkultúráként működnek” (Reidmar 2004, 112).

A kötet szándéka az egyes települések jellemzésén túl a szubkultúrák lokális megvalósulásának összehasonlítása is. Ebben a tekintetben a tanulmány szerzők hangsúlyozzák, hogy a csoportosulások/szubkultúrák kialakulását a fiatalok egyéni hajlamain, ízlésén kívül a helyi kulturális sajátosságok, a lakosság szociális helyzete, a média hatása is jelentős. Ebből a szempontból is tanulságos Sólyom Andrea véleménye:

„(...) Székelyudvarhely kisvárosi mivolta miatt a szórakozási lehetőségek palettája nem biztosít kedvező kibontakozási lehetőséget a kisebb-nagyobb csoportosulások számára. Másrészt, talán még nem gyűrűztek be nyugatról egyes ifjúsági csoportosulások, illetve nem hódítottak teret ebben a közegben” (Sólyom 2004, 236).

A tanulmánykötet ifjúságkutatásbeli szaktudományos jelentőségén túl (lásd Vitányi Iván bevezetőjét a kötethez) érdekes életmód-leírásokkal szolgál az egyes csoportok bemutatásához.¹

A zenei ízlésen keresztül meghatározott szubkultúra-megnevezések véleményünk szerint korlátozottan érvényesek lehetnek, ugyanakkor ilyen alapokon meghatározni szubkultúrákat több szempontból problematikus. Gondot jelenhet a zenei irányzatok változékonysága (például ma már alig beszélhetünk *rave*-ről). A *rap*, a *techno*, és a rock-alapú zenék is szinte követhetetlen ütemben alakulnak át, az új stílusok, irányzatok megjelenése szintén tapasztalható. Szintén figyelembe kell venni a zene eltérő jelentőségét az egyes fiatalok életében, és a zene jelentőségének időbeli változását, illetve az esetenkénti területi különbségeket ebből a szempontból. Problémaként vethető fel, hogy ha csupán a zenei ízlésen keresztül határozzuk meg a csoportképző erőt, és egyéb tényezőket nem veszünk figyelembe, akkor kizárjuk annak a lehetőségét, hogy másfajta szubkultúra-szerkezetet állapíthassunk meg az adott térségben, azaz leegyszerűsödik a szubkultúrák lokális sokszínűsége.

Nem elhanyagolható azoknak a fiataloknak a száma, akik a tanulmánykötet csoportjaiba nem voltak besorolhatók, így „szubkultúrán kívülivé” váltak a kötet tanulmányainak felfogásában: „A – felsoroltakon kívül – más zenét kedvelők (20%) számára – úgy tűnik – még nem alakultak ki a szűkebb környezetükben törzshelyeik, és csoportjegyeik sem modellálhatók” (Szapu 2004a, 18)²

A szubkulturális csoportok bemutatását célzó tanulmányok között megemlíjtjük a *Csoportok és kultúrák: tanulmányok a szubkultúrákról* (Jakab – Keszeg 2007) című tanulmánykötetet. A kötet két tanulmánya szoros összefüggésbe hozható a könnyűzene csoportteremtő és esetenként szubkultúra-teremtő erejének elméletével (ld. Szapu 2004). Patakfalvi Czirják Ágnes írása a drum and bass irányzat hatását mutatja be a kolozsvári fiatalság életében. Noha nemzetközileg népszerű stílusról van szó a szerző hangsúlyozza: „(...) a drum and bass színtér, szubkultúra országonként régiókként eltérő (ennek egy lehetséges oka a szervezetekhez való szoros kötődésük). Ezért az egyes lokális minták feltérképezése a különbözőségükben, egyediségükben értékesek, érdekesek” (Patakfalvi 2007, 97).

Zene, szubkultúra és ifjúság hármasa szintén összekapcsolódik Sólyom Andrea tanulmányában (Sólyom 2007). Jelen írásban korábbi tanulmányának (Sólyom 2004) kutatási eredményeit pontosítja és egészíti ki újabb szubkultúra-elemzési szempontokkal. A székelyudvarhelyi társadalom csoportjainak sokszínűségét jellemzi, hogy a zenei irányzatok alapján szerveződő csoportokon kívül újabb szubkultúrák bemutatására vállalkozik a szerző,

ezeket „tevékenység-specifikus csoportoknak” nevezi: extrém biciklisek, motorosok, bogarasok (a közismert Volkswagen autótípust kedvelők).

2.2 A szubkultúrák, csoportok történeti változásainak érzékeltetése

A *Csoportok és kultúrák* kötet (Jakab – Keszeg 2007) tanulmánykötetben a csoportokra – szubkultúrákra vonatkozó „tágra nyitott definíciós háló” (Keszeg Vilmos 2007, 10) eredményeképpen a sokfajta csoport (etnikai alapú, regionalitás, vallás, generációk, nemek, társadalmi rétegek szerinti) többfajta vizsgálati módszert tesz lehetővé. A kötet több írása történeti nézőpontból közelít, így a kutatás alapjai dokumentumok, korabeli sajtóanyagok.

Bokor Zsuzsa tanulmányában (Bokor 2007) a kolozsvári prostituáltak világát mutatja be. Véleménye szerint az említett közösség kialakulásában fontos szerepe volt a városnak, amely létrehozta a prostituáltak létezésének tereit: „A városi társadalom nemcsak megengedi, hanem igen gyakran maga hozza létre ezeket a konvencionálistól eltérő társadalmi csoportokat” (Bokor 2007, 213) A szerző feltárja a két világháború közötti időszak jellemző erkölcsi sajátosságait, sajátos társadalmi normáit. Korabeli razzia-jegyzőkönyvek, orvosi jelentések, újságcikkek alapján mutatja be prostituáltak világát. A dokumentumok vizsgálata alkalmas a prostituáltakról szóló kommunikáció vizsgálatára is. Erről állapítja meg a szerző: „(...) azt láthatjuk, hogy a prostitúcióról szóló általános diskurzust a hivatalos, hatalmi beszédmód uralja (jogi, orvosi), az időnként ki-kipattanó sajtóvisszhang is erre reflektál, ezt erősíti, kommentálja, vagy éppen elveti” (Bokor 2007, 195)³

A szubkultúra fogalmát pontosítva a szerző a következő megjegyzést teszi: „Úgy gondolom, hogy a *szubkultúra* helyett az általam vizsgált esetekre vonatkozóan az *élethelyzet, életmód* kifejezést használhatjuk leginkább, mivel ez a szubkultúrával szemben sokkal többet mond el erről a csoportról” (Bokor 2007, 214). Ez a megállapítás arra is felhívja a figyelmet, hogy a szubkultúrák nem a közelmúlt társadalmának a jelenségei, hanem mindig is jelen lehettek. Vizsgálatuk, vagy akár leírásuk azonban (bármilyen szűken vagy szélesen is értelmezzük a fogalmat) történeti eszközökkel nehéz.

A történeti nézőpont lehetőségeit kutatja Ilyés Sándor *Történeti csoportkultúrák Kolozsváron a 20. században. Források és értelmezések* (Ilyés 2007) című tanulmányában. A magyar nemzetiségű munkások alkotta, szakmai alapokon szerveződő csoportok, a csoportokhoz köthető szabadidő-eltöltési lehetőségek és a munkásmozgalmi csoportok összefüggéseit vizsgálja. Bokor Zsuzsa tanulmányához hasonlóan ebben is a történeti nézőpont teszi lehetővé bizonyos szubkultúrák létének értelmezését:

„A fentiekben vázolt kép azért is kétségkívül izgalmas, mert nyilvánvaló, hogy a valóságban ezek a klubok nem az ideológiai tevékenység miatt voltak közkedveltek, hanem szórakozási alkalmak voltak. A hivatalos történetírás viszont a munkásmozgalom és a kommunizmus fejlődéstörténetének szerves részévé alakítja a munkásszervezetek történetét.” (Ilyés 2007, 236)

2.3 A szubkultúra belső törvényszerűségeinek feltárása. A goth

Dolgozatunk következő fejezetében olyan szubkultúra-kutatásokat mutatunk be, melyek szándéka az adott csoport belülről való jellemzése, azaz annak felderítése, hogy milyen hatások tesznek csoporttá egy egyénekből álló közösséget. A módszerek bemutatásának középpontjában egy nemzetközileg, különösen az angolszász országokban és Nyugat-Európában ismert szubkultúrát választottunk: a goth közösséget. Magyarországon a szubkultúra kb. 25 éve van jelen. Tapasztalataink szerint a szubkultúrát érintő publikált kutatás eddig Magyarországon nem történt⁴. A módszertani kitekintést így idegen nyelvű szakirodalmak bemutatása és saját elemzés alkotja.

A szórványos hazai említések között és a mindenkor az írott és elektronikus sajtóban változatosan formában jelenik meg a goth szubkultúra elnevezése: a *gót*, *dark*, *goth*, *gothic* kifejezésekkel, illetve ezeknek kötőjeles vagy /-jeles elválasztással találkozhatunk (*dark/goth*, *dark-gót*, *goth/dark* stb). Tapasztalataink szerint a fenti kifejezések mindegyike ugyanannak szubkultúrának vagy a szubkultúrát meghatározó életérzésnek, világszemléletnek a megnevezését célozza. Dolgozatunkban ezért a nemzetközi irodalomban leginkább alkalmazott *goth* formát használjuk a szubkultúra megnevezésére.

Az általunk feldolgozott szakirodalomban mindössze két olyan publikált tanulmányt találtunk, amely említi ezt a szubkultúrát. Rácz József az 1980-es évek ifjúsági szubkultúráit áttekintve írja a következőket: „Új jelenség a *dark*. Túlvilági, misztikus hangulata, jól jellemzi a fiatalok egy részének életérzését az évtized végén” (Rácz 1998b, 55). A másik említés Reidmar Lilla tanulmányában (Reidmar 2004) olvasható. A Pápa városában kitapintható, zenei ízlés mentén definiált szubkultúrák bemutatásakor, egy interjúrészletben olvashatjuk a következőket: „A blackmetálon belül elég felkapott a gótikus blackmetál. (Ahol) végül is legfontosabb a misztikusság, ezért nyúlnak vissza a középkorba, a gregorián dallamokhoz” (Reidmar 2004, 65). „Egy blackmetálosnak azért más a kiegészítője, mint a rockereknek... a fiúk is eléggé ékszerelik magukat. Sokkal jellemzőbb a nyaklánc meg a nagykereszt, a gyűrűk, karkötők, a bőr és azon szegecsek.” (Reidmar 2004, 71). A fenti kiemelt részletek

(melyek hosszabb, interjúalanyok által adott válaszok részei) összhangban vannak azokkal a jellemzőkkel, amelyeket az alábbiakban bemutatott empirikus kutatás megállapít a goth szubkultúra híveiről. Problematikusnak tartjuk azonban a tanulmányban megjelenő terminológiát. A szerző *blackmetalos* kifejezést használja olyan esetekben is, amikor az interjúalanyok a *dark* megnevezést alkalmazzák. Megítélésünk szerint ezzel szemben (noha vannak érintkezési pontok) a black metal zenei stílusirányzat nem fedti le a dark fogalmát. Aki tehát a black metalt hallgatja, nem feltétlenül a dark életérzés híve, a magukat dark-nak vallók pedig nem hallgatnak szükségszerűen black metalt.⁵

Az említett szubkultúrával kapcsolatos jellemzések között egy kéziratot említünk meg: Kelemen Anett szakdolgozatát (Kelemen). A szakdolgozat a goth közösség bemutatására és a velük kapcsolatos előítéletesség vizsgálatára vállalkozik.⁶

A goth közösségek különösen Angliában és az Amerikai Egyesült államokban részei lettek a szubkultúra-kutatásoknak és a szubkulturákról való tudományos diskurzusnak. A goth szubkultúrát érintő kutatásokról szólva meg kell említenünk Paul Hodkinson könyvét (Hodkinson 2002). Célszerűnek tartjuk érzékeltetni, hogy e szubkultúráról idegen nyelven akár monografikus igényű művek is a kutató rendelkezésére állhatnak. Az említett könyv egy fejezete magyar fordításban is megjelent (Hodkinson 2005).

Hodkinson a goth szubkultúra bemutatásának elméleti keretei között veti fel egy új szubkultúra-felfogás lehetőségét. A szerző szerint a szubkulturák elemzésének modern elméleti kerete a kulturális jellemzőkre kell, hogy alapuljon. Az elmélet újdonsága, hogy a szubkultúra tagjainak értékítéletéből, azok vizsgálatával bomlik ki a szubkultúra sajátos világa, nem pedig egy külső nézőpont alapján. Ez a nézőpont azt is jelenti, hogy egy szubkultúra értelmezése kikerüli azokat az értelmezési zsákutcákat, amely egy változatos értékrendű társadalomban világosak: nem a deviancia, lázadás, normaszegés szempontjából közelít.

Hodkinson négy elemet sorol fel egy szubkultúra kulturális alapjainak megvilágításához. Az első jellemzőt következetesen megvalósuló jellegzetességnek nevezi („consistent distinctiveness”, Hodkinson 2002, 65). Ez az ízlések, attitűdök egy adott, térben és időben viszonylagos állandóságot mutató készletének a rendszere: a külsőségek (öltözködés, életmód), hitek, hiedelmek, a szubkultúrát támogató filozófiai és elméleti háttér.

A második a közös identitás, melynek jellemzőit az *Insiders and outsiders* című fejezetben pontosítja. (Hodkinson 2002, 65–84.) A tagoknak azonosulástudattal kell rendelkezniük annak a közösségi kultúrának az irányában, amelyben maguk is részt vesznek, sőt, bizonyos keretek között maguk is alakítják azt. Ezzel kapcsolatban Hodkinson egy

különlegességre is felhívja a figyelmet: a gothok ugyan bevallják, hogy egy csoporthoz tartoznak, de individualizmusuk jegyében egyszersmind ódzkodnak is a beskatulyázástól.⁷ Az identitás további fontos jellemzője, hogy Hodkinson mélyinterjúi szerint a gothok elutasítják a versengést a „gothság” tekintetében. A jelenséget Hodkinson „gothier than thou syndrome” -nak nevezi (Hodkinson 2002, 80). Véleményünk szerint a magyar fordító remek stílusérzéssel adja vissza a jelentés elítélő élet, amikor ezt a *szentfazék* kifejezés mintájára „gothfazék-szindrómának” nevezi (Hodkinson 2005, 156)

A harmadik az előzővel szoros kapcsolatban áll, sőt, a két tényező feltételezi egymás létét. Ez az elkötelezettség, amely értelmében a résztvevők a szabadidejük eltöltésének jelentős részét, társas kapcsolatainak szintén markáns hányadát a szubkultúra köré szervezik: rendezvényekre járnak, közös programokat szerveznek (*Events, Friendships and Commitment* című fejezet, Hodkinson 2002., 85–104). A szerző ugyanitt bemutatja, hogyan kerül be valaki a szubkultúrába, hogyan válik taggá, és a közösség milyen jutalmakon keresztül jelzi a befogadást.

A negyedik fő tényező a kulturális autonómia. Ez a szerző meghatározása szerint a tömegmédiától és a fő kereskedelmi csatornáktól való függetlenség. Egy szubkultúra rendelkezik a kommunikáció, a rendezvények, a kulturális termelés – kulturális terjesztés hálózatával, csatornáival. Ezek teszik lehetővé, hogy a szubkultúra olyan időszakok során is fenn tudjon maradni, amikor kiesik a közfigyelem és az aktuális divathullámok érdeklődési köréből. Hodkinson könyvében ez utóbbi jellemzőre jelentős hangsúly jut, egy-egy fejezetben tárgyalja a goth boltok, az internet által nyújtott média lehetőségeit és a hagyományos médiabeli megjelenési formákat.

Hodkinson kutatásai azért tekinthetők jelentősnek, mert egy olyan szubkultúrát közelített a kultúra jellemzésének szempontjából, amelyet a nem-szubkultúratagok főként a külsőségei alapján ítélnek meg, lázadónak, deviánsnak tartva azt. A kutató személye abból a szempontból különleges, hogy „beavatottként” végezte vizsgálatait (ld. a *From participant to researcher* című fejezetet (Hodkinson 2002, 1–8.)

A következőkben Paul Hodkinson szempontját követve végzünk rövid vizsgálatot. Ebben egy kérdőív adatait vesszük alapul. A kitöltői egy goth közösségi oldal regisztrált használói vagy rendszeres látogatói. A kitöltők száma 140. Valamilyen mértékben mindnyájan kapcsolatban vannak vagy voltak a magyar goth közösségekkel.

A mintavétel 2009 nyarán történt. A lekérdezés módja többféle volt: néhányan papír alapon, a legtöbben (a válaszadók több mint 90%-a) elektronikus formájú adatlapon adtak válaszokat. A kérdőív segítségével kitöltője teljes képet adhatott önmagáról,

szubkultúrájához, a nem–goth társadalomhoz való viszonyáról, a szubkultúrával való megismerkedése körülményeiről, szexuális beállítottságáról, művészi tevékenységéről, kulturális érdeklődéséről.

A kérdések nagy száma (125), és a sok nyitott kérdés (kb. a kérdések 60%-a) miatt a kérdőívet tekinthetjük írásban elvégzett interjúnak is. A kitöltött kérdőíveket a Szegedi Tudományegyetem doktori hallgatója, Antoni Rita bocsátotta rendelkezésemre.

A kérdőívet kitöltető kutató személyéről elmondható, hogy az érintettek többségével közvetlen, jó személyes viszonyban van, Hodkinson kategóriájával élve a „beavatottak” közé tartozik. Ez fontos körülmény annak biztosításához, hogy a válaszadók őszintén, lehetőleg minden kérdésre kitérve adjanak válaszokat. A közvetlen személyes kapcsolat eredményeképpen a válaszadók mintegy 80%-ban online kérdőívet töltöttek ki, a komolytalan válaszadók vagy a nem válaszolók száma elenyésző. Megjegyezzük, hogy a 125 kérdés megválaszolása komoly megterhelés elé állította a válaszolókat, némelyikük 2,5–3 óras kitöltési időről számolt be.

A válaszok elemzésében arra keresünk választ, hogy milyen jellemzőkkel írható le a válaszadók esetében az identitás felvállalása. Előzetes kérdésként merül föl, hogy vannak-e hasonlóságok a Paul Hodkinson által megállapítottakkal, azaz: jellemző-e a szubkultúra tagjaira a beskatulyázástól való félelem (mintegy a goth identitás tagadása). Vizsgáljuk azt a folyamatot is, hogy bevallásuk szerint hogyan lesznek a goth szubkultúra tagjai a válaszadók. A válaszokban keressük a visszatérő „történeteket”.

A kérdőív kérdései közül a 12. feleletválasztós (*Goth-nak tartod magad?*), a 13. nyitott (*Mióta vagy goth?*) és a 14. nyitott (*Hogyan lettél goth?*) 15. feleletválasztós (*Látogatsz-e goth rendezvényeket, koncerteket?*) kérdéseket tekintettük át. Mélyebb elemzéshez, például az identitás mibenlétének megválaszolásához további kérdéscsoportok értékelése tűnik szükségesnek.

Megállapításunk szerint a válaszadók harmadánál tapasztalható annak tagadása, hogy a válaszadó tagja a goth szubkultúrának. Ez abban a tekintetben mindenképpen nagy arány, hogy egy internetes goth közösségi oldal tagjai a válaszadók. Az elutasítás leggyakoribb módja annak jelzése, hogy *már nem* goth a válaszadó. Az okok megnevezésére a legtöbben az *abbahagytam*, vagy a *kinőttem belőle*. Egyetlen esetben sem olvasható a szubkultúra értékeiben való csalódás, vagy személyes sértettség hangsúlyozása. A megítélésünk szerint jelentős arányt kétségessé teszi, hogy a szubkulturális identitást tagadók csaknem mindegyike beszámol arról, hogy még jelenleg is rendszeresen látogat goth rendezvényeket, többnyire koncerteket. Csupán két válaszadó jelezte, hogy nem tartja magát goth-nak, és nem is látogat

rendezvényeket. E két válaszadó a szubkultúrában már viszonylag idősnak számít (40 és 42 éves), és a munka- és családi körülményekkel magyarázták a közösséggel való szakítást. A kérdések jelentős részét nem töltötték ki.

Az önmagukat *részben goth*-nak és *nem goth*-nak vallók indokai között visszatérő motívum, hogy *már nem* vagy *nem csak* a gothic zenét hallgatják. Ezen válaszadók identitásában tehát úgy tűnik komoly szerepet kap a zene. A válaszok között számottevő azok aránya, akiknél az indok megnevezésekor zenei stílust írt a válaszadó, annak érzékeltetésére, hogy azokat jobban szereti. Az alábbiakban a visszatérő tartalmú válaszokból idézünk:

„Számomra a "goth" elsősorban az (annak mondott) zenék hallgatásában merül ki. Nem foglalkoztat különösebben a divat és a goth-hoz kötődő viselkedési vagy egyéb "elvárások", nem járok gyakran goth-klubokba, emellett hallgatok más zenét is” (Edeneye, 22 éves, férfi)

„a külsőségeit imádom, a zenét szeretem, szubkultúrák közé egyáltalán nem illek. A bulikra az emberek és a zene, illetve a tánc miatt járok, a felszabadulás, és a kiöltözés kedvéért” (hack, 22 éves férfi)

Az önmagukat goth-nak vallók – noha a kérdőív nem kérte tőlük – többnyire megindokolták, miért, vagy milyen megszorításokkal tartják magukat a szubkultúrához tartozónak. Itt visszatérő motívuma válaszok között a sztereotípiáktól, megbélyegzéstől, félreértéstől való félelem:

„Annak vallom magam, de mégsem szeretem, ha az emberek annak neveznek. Az emberek többsége gothnak nevezi azokat is, akiknek semmi közük ehhez az egészhez és csak a divatot látják ebben az egészben. Ezekkel a sztereotípiákkal nem szeretnék azonosulni.” (Kleó, 22 éves, nő)

A *Hogyan lettél goth?* kérdésre adott válaszok vizsgálatában az első észrevételünk, hogy meglepő módon a válaszadók jelentős hányada konkrét választ adott a kérdésre, azok is, akik az előző kérdésekben hangsúlyozták, hogy nem voltak gothok és a jelenben sem azok. A válaszok között visszatérő elem kamaszkori megismerkedés a szubkultúrával, a válaszadók kiemelik a barátok, osztálytársak szerepét. Kiemelt jelentősége van bizonyos zenekarok munkásságával való megismerkedésnek. Úgy tűnik tehát, az identitást megteremtő erő ezen válaszadók esetében többnyire a zenei stílusokhoz való kötődés adja.

Kevesen számolnak be arról, hogy szellemi vagy művészi eredetű érdeklődés révén kerültek kapcsolatba a szubkultúrával. Egy jellemző választ idézünk:

„Furcsa érzések kavargtak bennem, kialakult bennem egyfajta vonzódás az elvont, morbid, ezoterikus, deviáns, "sötét" dolgok iránt. Próbáltam erre magyarázatot keresni, és úgy éreztem mikor jobban megismerkedtem a goth-al, hogy megtaláltam. Később a zenei rész is "rámragadt" (Holló, 17 éves, nő)

Mindössze két válaszadó számolt be arról, hogy egyéniségének, világról való gondolkodásának szerves része a szubkultúra. Az egyik válaszadó a következőt írta a fenti kérdésre:

„Mondhatom azt, hogy mindig is az voltam, csak sokáig nem tudtam róla? Amikor egyetem elején felfedeztem, hogy van egy csoport, amelyik ugyanazt érzi, gondolja, szereti, amit én, úgy éreztem, sok évi bolyongás után hazataláltam. Magamtól „sodródtam” ide; anélkül hogy tudtam volna a létezéséről, pontosan úgy éltem, viselkedtem, mintha a tagja lennék.” (SorrowSong, 28 éves, nő)

Rövid vizsgálatunk alapján két fő megállapításra jutottunk. Az egyik az, hogy a 140, kérdőívet kitöltő válaszadó jelentős része a zenei hatásokon keresztül ismerkedett meg a goth szubkultúrával, identitásukat ezen keresztül határozzák meg, még akkor is, ha tagadják az adott identitást. Ez egyszersmind felszínes kötődést sugall a szubkultúrához.. A másik megállapítás, hogy jelentős mértékben jelen van a válaszadók között a „goth” megnevezéstől való távolságtartás. Ennek okait (ténylegesen nem goth a válaszadó, vagy csak valamilyen ok miatt tagadja) jelen vizsgálat nem kutatta.

Befejezés

Meglátásunk szerint a dolgozatunkban bemutatott szubkultúra-felfogási és kutatási hagyományok mindegyike megragad valamilyen jellemzőt a vizsgált tárgyról, a teljes kép bármilyen csoportról (legyen az a divat által generált, gyorsan eltűnő, vagy egy társadalomban gyökeret eresztő jelenség) kutatási és leírási módszerek összességével hajtható végre. Véleményünk szerint a vizsgálati irányok új lehetőségeit teremtik meg a csoportok belső szabályszerűségeit feltáró törekvések. Ez lehetőséget teremt arra is, hogy összehasonlító szemlélettel a szubkultúrák regionális, nemzeti, vagy akár egy országon belül adott térséghez kötődő sajátosságai is megjeleníthetők legyenek.

Jegyzetek

¹ Ebben a tekintetben kiemelkedik Reidmar Lilla életképszerű leírása a punkokról. Nem állítjuk, hogy az alábbiak minden punkra igazak, mindenesetre az ábrázolás figyelemre méltó: „A punkok életében az év legfontosabb eseményeinek a koncertek számítanak, ezek az ünnepeik. A készülődés rendszerint gyors: – Jössz? – Persze, megyek” (Reidmar Linda 2004, 96). Koncertre menet „A vonaton az időt főként ivással töltik, miközben polgárpukkasztó dolgokat művelnek: hőzöngenek, riogatják az embereket, behajolnak a fülkébe, és grimaszokat vágnak, vagy épp kifekszenek a folyosóra” (uo.)

² A megjelenítés erényein kívül azonban hibák is tarkítják az értékes tanulmánykötetet. Zavaró lehet a könnyűzenét ismerő olvasónak néhány elírás: Reidmar Linda a *Metálosok, rockerek, grunde-osok fejezetben* „grunde” irányzatról ír *grunge* helyett (Reidmar 2004, 63–80), ugyanott ír „EC DC”, „Metalica”, „Black Subbat” együttesekről (*AC/DC, Metallica, Black Sabbath* helyett). Egyéb könnyűzenei irányzatok esetében is előfordulnak pontatlanságok: „Toten-Hosen”, „Subb Bass Monster”, „Dr. Dree” (Reidmar 2004, 55), helyesen az előadók nevei: *Die Toten Hosen, Sub Bass Monster* és *Dr. Dre*.

³ A források alapján a prostituáltak szociális hátterére, műveltségére, életmódjára is megállapításokat tesz a szerző. pl.: „Ha a szabadidő eltöltésére vonatkozó változókat nézzük, azt látjuk, hogy 47%-uk a pihenést, sétát részesíti előnyben, a nők 37,7%-a szabadidejében olvas, 10%-a pedig kézimunkázik. A bordélyházi nők 25%-a pedig regényeket, klasszikus irodalmat olvas szívesen” (Bokor 2007, 201)

⁴ A goth szubkultúra tagjainak létszámáról hazai viszonylatban nem találtunk megbízható adatokat, még nagyságrendi becsléseket sem. Európában Angliában és Németországban vannak jelen számottevő létszámban, de erről sincsenek megbízható adatok. Magyarországon az internetes gothic közösségi oldalak taglétszámából, bizonyos rendezvények látogatottságából lehet következtetni arra, hogy létszámuk hazánkban kb. 1000-2000. Ugyanezzel a becsléssel az angol és a német gothok létszáma kb. 20.000–20.000 lehet.

⁵ Továbbgondolást igényel a szerző kategorizálása is, hiszen a dark életérzés és életszemlélet híveit a *Metálosok, rockerek, grunde-osok* fejezetben említi. Ez azért tűnik problematikusnak, mert ha el is fogadjuk a zenei ízlés mentén kialakított szubkultúra-megnevezéseket, a fejezet címében olyan csoportokat von egy kategóriába a szerző, amelyek között legfeljebb az általuk kedvelt zenei irányzatok formanyelve teremt bizonyos kapcsolatot, a csoportok világszemlélete, a tagoknak az élethez való viszonya, a szubkultúrák jellemzői komoly különbségeket mutatnak.

⁶ A magyarországi goth szubkultúra jellemzőit Kelemen Anett (Kelemen) a következőképpen foglalja össze. A goth Magyarországon párhuzamosan zajló társadalmi, zenei és ifjúságcsoport-szerveződési folyamatok révén alakult ki és formálódott. Ebben fontos szerepet játszottak a Kádár-korszak második felének jellemző ifjúsági csoportosulásai (lásd Rác 1998a, Rác 1998b, Rác 1998c). Mindeközben a nemzetközi könnyűzenei élet változásai (elsősorban új stílusok kialakulása, zenekarok színre lépése) is elősegítették a gothra jellemző életszemlélet, életfelfogás, hangulatvilág kialakulását az 1980-as évek közepén–végén.

A szubkultúra színtere elsősorban a főváros lett, klubok és szórakozóhelyek köré szerveződtek a gothok. A 2000-es évek elejétől kezdve a klasszikus találkozási pontokon túl (szórakozóhelyek, koncertek) az internet adta lehetőségeket is kihasználják a szubkultúra tagjai: saját honlapokat üzemeltetnek a különböző goth-csoportok, fórumokon nyílik lehetőség a kommunikációra olykor meglepően magas aktivitással.

Kelemen Anett a következő szempontok szerint jellemzi goth szubkultúrát (Kelemen, 41–68):

– tartósság a személyközi kapcsolatokban. A goth szubkultúra tagjai összességében nem alkotnak homogén közösséget, 10-15 fős kisebb csoportokra tagolódnak. A csoporttagok ugyanakkor rendszeresen találkoznak, ápolják a kapcsolatokat. Olykor a tagok cserélődnek csoportok között. A csoportok kialakulásánál fontos szerepe van a csoporttagokkal való korábbi személyes ismeretségnek.

– a csoport viszonylagos egysége. A csoport egységét részben a közös tevékenységek biztosítják. Ilyen jellegzetes tevékenységek a zenék cserélése, másolása egymás számára, az öltözködés, közös ruhavarrás, koncertek látogatása. Kelemen Anita kutatásában a nyilatkozók az internetes kapcsolatoknak kevés jelentőséget tulajdonítottak (ennek az is az oka lehet, hogy a szerző kutatásait a 2000-es évek elején végezte. Azóta az internetes kapcsolattartási lehetőségek jelentősen javultak.)

– erős a csoporthoz való kötődés és csoportidentitás: A csoportok tagjai leggyakrabban büszkék arra, hogy a goth közösséghez tartoznak. Kiemelik a csoport jellemzői között a művészetekhez való vonzódást, a lelki gazdagságot.

– szervezett csoportélet. A csoportélet szervezettségét a fentebb vázolt közös tevékenységek alapozzák meg. Ezek kiegészülnek közös kirándulásokkal, összejövetelekkel, amelyeket esetenként több száz kilométert kell utazni a tagoknak.

– a zene mint összetartó erő. Bizonyos zenekarok ismerete elengedhetetlenül fontos ebben a szubkultúrában. Kelemen Anett kutatásában a megkérdezettek közös vonatkozása a következő zenekarok ismerete és elismerése: The Cure, Fields of the Nephilim, Dead Can Dance, Sisters of Mercy, The Mission, London After Midnight, Depeche Mode, Sopor Aeternus, Das Ich. A zenei ízlés ugyanakkor egyénenként változhat, a kutatás alapján felsorolt további együttesek száma a fentiekén túl még jelentős.

– személyiség. A gothok személyiségének szembevetendő vonása, hogy erősen szembehelyezkedik a napjainkban a média által elfogadott és a fogyasztásgeneráló gazdaság szemlélet alapján hirdetett hedonista–jelenközpontú szemlélettel. Különleges a tragikumhoz, az elmúláshoz való viszonyuk, mindez párosul az 1800-as évektől megjelenő dekadens világlátással (nem véletlenül sok goth kedveli Baudelaire költészetét), művészi, filozofikus alkattal is.

– külső, megjelenés. Ez az az érintkezési pont, amelyen keresztül a gothokat a külvilág ismeri. Öltözködésük sok eleme szimbolikus jelentésű. Ruháikat gyakran maguk készítik, készen (olykor használtruha-boltokban) vásárolt alapanyagokból. Kedvelik a jelképes elemeket: a fekete színt, sok kiegészítőt használnak (nyakláncok, gyűrűk, szegecsek, de akár csipkekesztyű is). Kedvelik a szimbólumokat: holló, kereszt, pók. Egyéni ízléstől (és alkalomtól függően öltözködésük lehet militáns, vagy akár előkelő is (kalappal, csipkeruhákkal)

– intézményesülés. A goth közösség tagjai fontosnak tartják a közös találkozóhelyeket, vagy akár a többnapos fesztiválokat. Hazánkban goth fesztivál nincs, a közösségszervező hatású szórakozóhelyek jobbára a fővárosban találhatóak. Az intézményesülés újabb helyszíne az internetes klubok növekvő száma.

– extrémítások. Az extrémítás megítélése problematikus, hiszen a társadalmi normák szerint a gothok már megjelenésükben is extrémek. A fekete ruházat, a szokatlan sűrűségű szimbólumhasználat a ruházaton nem ritkán téves asszociációkat vált ki: egyesek a sátánistákkal azonosítják a gothokat. Extrémitásnak így azt tekinthetjük, amit már a gothok is túlzásnak tartanak. Ezek között említhető az időnként szélsőséges vámpírkultusz, bizonyos esetekben mazochista hajlamok. Néhányan túlzásba viszik a szimbolikus cselekedeteket, például koporsóban alszanak. Ismertek olyan közösségek, amelyek tagjaira a halálkultusz jellemző.

⁷ Ezt a viszonyulást támasztja alá egy Hodkinson által folytatott interjú egy mondata, mely a későbbi Hodkinson-publikációkban szállóigévé is vált individualizmus és csoport-hatás érzékeltetésére: „*PH*: So what you’re kind of saying is that it is important to be different? *T3 (female)*: Yeah, although you always say that like, you’re all individuals, but everyone’s got the same boots on!” (Hodkinson 2002, 67)